

Sukupuoli

Mitra Härkönen & Terhi Utriainen

Uskonto ja sukupuoli liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Uskontoa ei voi edes olla olemassa ilman sukupuolta, koska koko maailma jossa elämme, on voimakkaasti sukupuolittunut.¹ Monien uskonnollisten opetusten ja käytänteiden voidaankin nähdä rakentavan sukupuolieroille. Uskonnon oppi voi esimerkiksi määrittää eri sukupuolille mahdolliset tai soveliaat tavat harjoittaa uskontoa, mutta se voi määrätä tai ohjata yksilön toimintaa myös muussa sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä.

Vaikka uskonnon opit ja käytänteet ymmärretään usein pysyviksi, uskonto on jatkuvasti muuttuvaa ja dynaamista. On esimerkiksi todettu, että on syytä suunnata katse naisiin, mikäli haluaa ymmärtää oman aikamme uskontojen muuttuvaa kenttää.² Tämä johtuu siitä, että uskontojen piirissä tapahtuu jatkuvasti sukupuolta eri tavoin koskettavia asioita, jotka vaikuttavat myös yhteiskuntaan ja kulttuuriin laajemmin. Näitä ilmiöitä sukupuolisensitiivinen uskontotiede voi tehdä näkyviksi. Tähän tarvitaan esimerkiksi uskontoantropologian ja -sosiologian työnjakoa ja yhteistyötä. Antropologit tutkivat yleensä sukupuolen ja uskonnon kosketuskohtia eri kulttuureissa ja sosiologit puolestaan uskonnon ja sukupuolen yhteiskunnallisia kytkentöjä länsimaissa.

Uskonnon ja sukupuolen tutkimuksessa keskityttiin pitkään ennen muuta naisten uskonnollisen roolin ja aseman tarkasteluun. Onhan niin sanottu naistutkimus pyrkinyt paljastamaan nimenomaan naisten asemaan liittyviä ongelmia muillakin vaikutusvaltaisilla kulttuurin alueilla ja instituutioissa, kuten taloudessa, politiikassa, työelämässä ja taiteessa. Naistutkimus on kuitenkin vähitellen laajentunut kattavammaksi sukupuolen tutkimukseksi, jolloin huomio kohdistuu eri tavoin

myös miehiin sekä sukupuolten ja seksuaalisuuden laajaan kirjoon. Tämä siirtyminen on tärkeä myös uskontotieteessä.³

SUKUPUOLISENSITIIVINEN USKONTOTIEDE

Sukupuoliero on yksi tärkeimpiä yhteiskuntaa ja kulttuuria määrittäviä erotteluja, ja sellaisena se näkyy myös uskonnoissa. Yhtäältä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen sukupuolijärjestys heijastuu ja siirtyy uskontojen alueelle, ja toisaalta uskontoperinteet ovat monesti keskeinen sukupuolijärjestystä eri tavoin oikeuttava ja ylläpitävä kulttuurinen rakenne. Tarkastelemalla uskonnon ja sukupuolen keskinäisiä suhteita on mahdollista päästä käsiksi moniin keskeisiin kulttuurisiin arvoihin sekä niiden oikeuttamisen tapoihin ja muutoksiin.

Uskontojen kenttä sekä uskonnon ja maallisen yhteiskunnan suhde muuttuvat jatkuvasti. Maallistuminen ja uskontojen kentän kirjavoituminen tapahtuvat rinnan ja ristiin. Etenkin Euroopan ulkopuolella monet uskontoperinteet kuten kristinuskon ja islamin erilaiset muodot kasvattavat suosiotaan, ja sukupuolen ja seksuaalisuuden erilaisuuteen eri tavoin suhtautuvien uskontojen kirjo kasvaa globaalisti. Kaikkien uskontoperinteiden piiristä on löydettävissä sekä konservatiivisia että liberaaleja tapoja suhtautua sukupuoleen.

Euroopan historiassa miehet maallistuivat ennen naisia osallistuesaan näitä enemmän kodin ulkopuoliseen työelämään ja muihin maallistuvan yhteiskunnan tehtäviin. Kun naiset siirtyivät laajasti työelämään toisen maailmansodan jälkeen ja etenkin 1960-luvulta alkaen, myös useat heistä erosivat perinteisistä kristillisistä kirkoista. Samalla monet uskonnot ovat lisänneet uskonnollisen toimijuuden mahdollisuuksia naisille.⁴ Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa naiset saivat oikeuden toimia pappeina vasta vuonna 1986, mikä oli pohjoismaisittain myöhään.⁵

Myös uskonnon ja sukupuolen tutkimuksen painopisteet muuttuvat uskontojen saadessa uusia ilmaisuja ja uudenlaista yhteiskunnallista näkyvyyttä. Esimerkiksi uskonnollisuutta länsimaissa tarkastelevassa tutkimuksessa paljon huomiota on viime vuosina saanut islam ja sukupuoliseksitiivisessä uskonnontutkimuksessa eritoten musliminaiset ja heidän asemansa.⁶ Uskonnollisilla symboleilla ja ihmisten toimintaa säätelevillä käsityksillä on kuitenkin merkitystä myös länsimaisten ihmisten elämässä laajemminkin.

Vaikka erot eri maiden välillä ovat suuria, naisia on edelleen monen uskonnon jäsenistössä enemmän kuin miehiä. Lisäksi naiset ovat yleensä ottaen miehiä enemmän edustettuina institutionaalisten uskontojen ulkopuolella virinneen henkisyiden piirissä.⁷ Myös monet feministeiksi identifioituvat naiset ovat kiinnostuneet henkisyiden eri muodoista, vaikka suhtautuvat usein äärimmäisen kriittisesti institutionaalisiin uskontoihin, jotka he mieltävät naisia alistaviksi. Henkisyys sen sijaan saatetaan ymmärtää voimaantumisen ja itseilmaisun keinoksi. Uskonnottomiksi ja ateistiksi identifioituvien joukossa enemmistö on miehiä – etenkin kaikki tunnetut ”uusateistit” ovat miehiä.⁸

Median vallan kasvu muuttaa myös uskonnon ja sukupuolen asetelmia. Suomalaisen vanhoillisestadiolaisuuden parissa niin naiset kuin miehet ovat ryhtyneet keskustelemaan sosiaalisessa mediassa perheen pyhydestä ja lapsiluvun määrästä. Sosiaalisessa mediassa pääsevät ääneen nekin, joilla ei ole yhteisössään virallista asemaa, ja siellä viriää uudenlaisia uskonnollisen ilmaisun muotoja.⁹ Media on lisäksi yhteydessä kaupallisuuteen, jolloin uskonnot tulevat yhä näkyvämmiin osaksi markkinoita eri tavoin sukupuolittuneina vaihtoehtoina, kuten vaikkapa vaihtoehtohoitojen tarjontana ja kysyntänä.

FEMINISTINEN USKONTOKRITIIKKI JA NAISTEN ARKISEN USKONNON TUTKIMUS

Uskonnon ja sukupuolen tarkastelun painopisteet ovat pitkälle seuranneet yleisemminkin havaittavissa olevaa kehitystä, kun uskontotieteelliset kysymyksenasettelut ovat siirtyneet oppien ja symbolien tarkastelusta pohtimaan ja problematisoimaan ilmiöitä monipuolisemmin. Feministitutkijat ovat puhuneet pyhinä pidettyjen tekstien naisia alistavasta rakenteesta ja sisällöstä sekä siitä, miten ne ovat heijastuneet yhteiskuntaan ja kulttuuriin ja jopa oikeuttaneet naisten sortoa. Naisten (ja naisten kehon) on todettu uskonnollisissa teksteissä symboloivan kielteisempiä ja ristiriitaisempia asioita kuin miesten. Esimerkiksi buddhalaisissa teksteissä naiset on kuvattu niin miehiä hengelliseltä tietä houkuttelevina viettelijöinä, uhrautuvina ja myötätuntoisina äiteinä kuin myös perimäisen viisauden symboleina.¹⁰

Oppien ja symbolisysteemien on monesti katsottu alistavan naisia ja tarvitsevan muutosta. Feministiteologit (eli oman uskontoperinteensä

oppineet feministiset kriitikot ja uudistajat) ovat tehneet ehdotuksia uskonnollisen kielen muuttamisesta inklusiiviseksi (sisäänsulkeväksi) eksklusiivisen (ulos sulkevan) sijaan siten, että sukupuolten tasa-arvo sen osalta toteutuisi. Kristinuskon piirissä on erityisen vahvasti arvosteltu maskuliinisuutta korostavaa uskonnollista kieltä. Vastaavasti osa feminististä, niin sanottua nais erityistä tutkimusta on korostanut naisruumiin – etenkin elämää synnyttävän äidin ruumiin – pyhyyttä sekä etsinyt ja pyrkinyt nostamaan esiin alkuperäisiksi ymmärrettyjä esikristillisiä matriarkaalisia kulttuureita, joissa olisivat hallinneet naispuoliset jumaludet. Nämä tutkimukset ovat kohdanneet sekä innostusta että kritiikkiä.¹¹

Toisaalta tutkijat ovat myös löytäneet pyhinä pidetyistä teksteistä ja symboleista enemmän tasa-arvoa puoltavia näkemyksiä kuin niiden miesvaltaiset tulkintaperinteet ovat antaneet ymmärtää.¹² Esimerkiksi Neitsyt Marian hahmoa on lähestytty monimuotoisen kulttuuriperinteen ja Mariaan liitettyjen erilaisten, keskenään ristiriitaistenkin, merkitysten kautta.¹³ Samoin naisten toimintaa varhaisen ja keskiaikaisen kristinuskon johtotehtävissä on osoitettu olevan aiempaa käsitystä enemmän. Erilaisia historiallisia lähteitä tutkimalla on myös selvitetty esimerkiksi naismystikoiden ja pyhimysten kokemusta ja toimintaa. Heidän toimintakenttänsä on usein ollut rajattu, mutta jotkut heistä, kuten Ruotsin Pyhä Birgitta, ovat päässeet käyttämään tuntuvaakin uskonnollista valtaa.¹⁴ Kun uskonnollisia traditioita on kriittisesti tulkittu uudelleen, sukupuolesta ja sukupuolten suhteista on vähitellen muodostunut huomattavasti vivahteikkaampi ja samalla entistä ristiriitaisempi kuva naisista ja miehistä.

Yksi tärkeimmistä suuntauksista sukupuolisensitiivisessä uskonnontutkimuksessa on ollut se, että miesjohtoisen institutionaalisen uskonnon ja miesten tulkitsmien uskonnollisten opinkappaleiden tutkimuksesta on siirrytty tutkimaan arjen ja ruohonjuuritason uskonnollisuutta. Perinteentutkimuksen ja uskontoantropologian naistutkijat ovat tarkastelleet käytännön uskonnollisuutta ja kansanomaista uskonnollista kulttuuria sekä esimerkiksi naisten toimittamia rituaaleja. Naisten kulttuurisen tietotaidon alueena on lähestytty etenkin syntymään ja kuolemaan liittyviä siirtymäriittejä sekä huolenpitoon keskittyviä rituaalisesti sävyttyneitä toimia. On saatu paljon tietoa arkeen kytkeytyvästä ja kodin piirissä toteutuvasta uskonnosta, mikä oli jäänyt katveeseen silloin, kun keskityttiin julkisissa pyhissä paikoissa tapahtuviin rituaaleihin tai pyhissä teksteissä tai muissa kirjallisissa aineistoissa esitettyihin

näkemyksiin. Nykyisin suosittu arjen eletyn uskonnon tutkimuksen voikin sanoa olevan pitkälti uskontotieteellisen naistutkimuksen esiin nostama tutkimusalue.¹⁵

MONINAISET EROT JA USKONNOLLISEN TOIMIJUUDEN ERI MUODOT

Sukupuolisensitiivisen uskonnontutkimuksen ajankohtaiset kysymyksenasettelut ja kiinnostuksenkohteet heijastelevat sukupuolentutkimuksen keskusteluja laajemminkin. Uskontojen purkamisesta ja naisten vapauttamisesta patriarkaatista on siirrytty yhä enemmän tarkastelemaan naisten toimijuutta sekä muuttumatonta olemusta korostavista oletuksista huomioimaan moninaisia eroja ja erilaisia sukupuolirooleja.¹⁶

Huomion kiinnittäminen naisten uskonnolliseen toimijuuteen on monipuolistanut käsityksiä paitsi naisten uskonnollisuudesta myös sukupuolten välisistä ja sisäisistä valtasuhteista ja -asetelmista. Vaikka uskonnot ovat oikeuttaneet, vahvistaneet ja ylläpitäneet epätasa-arvoa, vain harvoin ne ovat yksiselitteisesti joko sortavia tai voimaannuttavia. Tämä johtuu siitä, että uskonnot ovat opeissaan ristiriitaisia ja sisäisesti moninaisia niin, että uskonnon eri ulottuvuuksissa (esim. oppi, uskonnolliset instituutiot, rituaalit ja etiikka) sukupuoleen liittyviä valta-asetelmiä voidaan painottaa eri tavoin.¹⁷ Lisäksi eletyssä todellisuudessa yksilöt voivat eri tavoin ottaa tai saada itselleen toimijuuden paikkoja alisteisesta asemastaan huolimatta.

Toimijuuden käsitteestä onkin tullut tärkeä myös sukupuolisensitiivisessä uskonnontutkimuksessa. Sen avulla voidaan tutkia esimerkiksi sitä, miten alisteisessa asemassa olevat yksilöt tai marginaalissa elävät ryhmät vastustavat tai kyseenalaistavat vallitsevia sortavia rakenteita ja käytänteitä tai miten nämä luovat toiminnantiloja ja vaikuttavat valtarakennelmien puitteissa.¹⁸ Myös ”alistava” uskonto voi tarjota moninaisia toimijuuden mahdollisuuksia, jotka kuitenkin poikkeavat länsimaisesta yksilökeskeisyyttä ja ”edistystä” korostavasta ajattelutavasta.¹⁹ Toimijuuden ymmärtäminen edellyttääkin yleensä uskonnon tutkimista paikallisesti ja kontekstissaan. Esimerkiksi suomalaisen karismaattisen kristillisyyden parissa on havaittu, että vaikka naisilla ei aina ole samantyyppisiä virallisia uskonnollisia rooleja kuin miehillä, heidän on joskus mahdollista vedota suoraan uskonnolliseen kokemukseen ja sen kautta

saatuun tehtävään ja arvovaltaan.²⁰ Toisaalta tasa-arvoiselta vaikuttava uskonto saattaa kätkeä sukupuolia räikeästikin eriarvoistavia käytäntöjä, mikä on tullut esille tutkittaessa joitakin uusia uskonnollisia liikkeitä.²¹

Essentialismin kritiikki tarkoittaa sukupuolen yhteydessä erityisesti sitä, ettei sukupuolen ja siitä johdettujen, vaikkapa feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden, katsota olevan synnynnäisiä ja pysyviä vaan sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneita ja muuttuvia. Esimerkiksi kriittisen mies- ja maskuliinisuustutkimuksen mukaan myös vallitsevat mies- ja maskuliinisuuskäsitykset – jotka usein sulkevat ulkopuolelleen näistä poikkeavat tavat toteuttaa sukupuolta – ovat kulttuuri-, yhteiskunta- ja aikasidonnaisia. Tämä pätee myös uskontojen sukupuolikäsityksiin. Esimerkiksi eksegeettinen mies- ja maskuliinisuustutkimus on osoittanut, että kristityt perivät kreikkalais-roomalaisen kulttuurin yltiömaskuliinisen ihmiskäsityksen, joka vaikuttaa edelleen siihen, miten kristilliset kirkot suhtautuvat vaikkapa naispappeuteen ja homoseksuaalisuuteen.²²

Tärkeystään huolimatta sukupuoliero ei välttämättä ole ainoa merkityksellinen ero, kun tarkastellaan yksilöiden ja ryhmien asemoitumista valtahierarkioissa, vaan eroja on muitakin, kuten ikä, siviilisääty, yhteiskuntaluokka, koulutustausta, maantieteellinen sijainti, etninen tausta ja seksuaalisuus. Myös uskonnon tutkimuksessa on yhä enemmän korostunut ajatus, jonka mukaan sukupuolieron huomioon ottaminen ei yksin riitä määriteltäessä yksilön tai ryhmän uskonnollista tai yhteiskunnallista asemaa. Sen sijaan tarvitaan erilaisten, esimerkiksi edellä mainittujen, erojen yhtäaikaista, kriittistä tarkastelua. Tätä kutsutaan intersektionaalisuudeksi. Teoreettisen perustan intersektionaalisuudelle loi erityisesti mustien feministien toiminta Yhdysvalloissa 1960–1970-luvuilla, mutta myös postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit ovat olleet teorialle tärkeitä.²³

Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolen moninaisuuteen keskittyvässä tutkimuksessa nimenomaan seksuaalisuuden ja sukupuolen risteymiä pidetään merkittävinä epätasa-arvoa tuottavina eroina. Tällaisessa tutkimuksessa keskitytään usein niin sanottuihin LHBTIQ-kysymyksiin (lesbo-, homo- ja biseksuaalisuus, trans- ja intersukupuolisuus sekä queer).²⁴ Tulkinnat uskontojen pyhistä teksteistä ja näistä johdetut käytänteet tuottavat ja muovaavat käsityksiä paitsi sukupuolesta myös soveliaista tavoista toteuttaa seksuaalisuutta. Useat konservatiiviset uskonnot sisältävät esimerkiksi seksuaalivähemmistöjä syrjiviä käsityksiä ja käytäntöjä. Eri uskonnot kuitenkin poikkeavat toisistaan paljonkin

näkemyksissään seksuaalisuudesta. Esimerkiksi buddhalaisuuden ja hindulaisuuden on usein nähty suhtautuvan seksuaalisuuksien monimuotoisuuteen monoteistisiä uskontoja avarakatseisemmin.²⁵ Asenteet ja käytännöt poikkeavat huomattavasti toisistaan myös saman uskonnollisen tradition sisällä. Esimerkiksi Etelä-Aasiassa inter- tai transsukupuoliset *hijrat* rikkovat sukupuolen kaksijakoa. Heihin onkin perinteisessä hindulaisessa yhteiskunnassa suhtauduttu ristiriitaisesti niin, että heitä on pidetty sekä vaarallisina että pyhinä. Nyky-Intiassa hijrat elävät edelleen yhteiskunnan marginaalissa, vaikka heidän asemansa kolmantena sukupuolena on tunnustettu lainsäädännössä.²⁶ Lisäksi yksilötasolla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden strategiat suhteessa uskontoon voivat vaihdella. Toiset hylkäävät uskonnon instituutiona ja korostavat sen sijaan henkilökohtaista uskoa, kun toiset pysyvät institutionaalisen uskonnon piirissä ja pyrkivät muuttamaan uskontoa sisältä käsin.²⁷

Queer-teoreettinen lähestymistapa kyseenalaistaa oletukset kahdesta sukupuolesta ja tarkastelee näihin kytkeytyviä normatiivisia käsityksiä. Ajatuksena on tutkia kriittisesti sitä, miten kulttuurissa hallitsevia käsityksiä normaalista ja poikkeavasta sukupuolesta ja seksuaalisuudesta tuotetaan ja uusinnetaan. Esimerkiksi homoseksuaalisuuden tuomitsevien uskonnollisten tekstien queer-tulkinnalla voidaan tuottaa tekstistä vaihtoehtoisia lukutapoja tuomalla esiin perinteisten tulkintojen virheelisyys, puutteellisuus ja kontekstisidonnaisuus.²⁸

TAPAUSESIMERKIT KAUKAA JA LÄHELTÄ

Mitra Härkönen on tutkinut Kiinan tiibetiläisalueilla asuvien ja Intiassa pakolaisina elävien tiibetinbuddhalaisten nunnien asemia ja toimijuutta moninaisia eroja ja erojen risteyksiä korostavan intersektionaalisuuden näkökulmasta.²⁹ Aiempi tutkimus tiibetiläisnaisista on tuottanut ristiriitaisia näkemyksiä heidän asemastaan joko epätavallisen ”korkeana” tai hyvin alisteisena. Vaikka tiibetiläisen luostarielämän on nähty tuovan naisille tiettyjä vapauksia, sukupuolten välisen epätasa-arvon on katsottu kärjistyvän luostarielämässä, joka suosii munkkeja ja syrjii nunnia.

Tutkimus toi esiin, että nunnien alisteinen tai etuoikeutettu asema riippuu nunnien sukupuolen, heidän buddhalaisen uskontonsa ja tiibetiläisen kansallisuutensa risteämistä eli intersektioista. Esimerkiksi

perinteiset mutta yhä vallalla olevat instituutiot, kuten työnjako, avioliitto- ja koulutuskäytänteet sekä uskonnolliset instituutiot, asettavat tiibetiläisnaiset miehiä heikompaan asemaan. Yhtenä Kiinan etnisistä vähemmistöryhmistä tiibetiläisillä on tiettyjä etuoikeuksia, mutta he myös kohtaavat lukuisia rajoituksia erityisesti poliittisen ja uskonnollisen elämän alueilla. Vallan epätasa-arvoinen jakautuminen taas oikeutetaan uskonnollisilla, kulttuurisilla sekä kiinalaisen modernisaation mukanaan tuomilla sukupuolikäsityksillä. Luostarielämä suo tiibetiläisnaisille kuitenkin myös liikkumavaraa maallikkonaisten kokemasta sukupuolittuneesta syrjinnästä. Heidän sukupuolensa, uskontonsa ja kansallisuutensa risteyskohta tarjoaa heille toimijuutta, joka voidaan ymmärtää vastarintana. Vastarinta näkyy selvimmin nunnien nationalismissa. Lisäksi luostarielämä tarjoaa naisille uskonnollista toimijuutta myötätuntoisina *bodhisattvoina* eli valaistumisolentoina, jotka pyrkivät hyödyttämään paitsi muita eläviä olentoja myös itseään.

Terhi Utriainen on tutkinut suomalaisten naisten viimeaikaista kiinnostusta enkeleihin.³⁰ Valtaosa enkeleistä kiinnostuneista on naisia ja suurin osa näistä naisista Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä, jotka eri tavoin yhdistelevät kristillisiä ja uushenkisiä käsityksiä. Enkeliusko tai -kiinnostus kuvastaa yhtäältä perinteistä arkista ja kansanomaista uskonnollisuutta ja toisaalta oman aikamme hybridiä, erilaisia aineksia yhdistelevää yksilökeskeistä elettyä uskontoa.

Perinteistä enkeliuskossa on se, että sen erilaiset käsitykset ja rituaaliset käytännöt toimivat arjen tilanteiden apuvälineinä. Enkeleitä esimerkiksi pyydetään suojaamaan lapsia koulutiellä tai niiden ”energioita” toivotaan avuksi, kun puhdistetaan kotia vahingolliseksi käsitetyiltä vaikutteilta – tällaiset suojaamisen ja puhdistamisen toimet ovat kansanomaisten uskonnon keskeistä aluetta. Hybridin enkeliuskosta tekee se, että siinä yhdistellään kristinuskoa esimerkiksi hindulaisperäisiin ajatuksiin jälleensyntymästä tai chakroiksi kutsutuista ihmiskehon energiakeskuksista. Enkelimeditaatioissa tai -hoidossa aktivoidaan energioita tai etsitään yhteyttä aiempiin elämiin enkeleiden avulla. Nämä rituaalit voidaan mieltää hyvinvoinnin ja toimijuuden vahvistamisen välineeksi sekä eräänlaiseksi yliluonnollisella vahvistetuksi tunnetyöksi elämän arjessa ja kriiseissä. Näyttäisi siltä, että monet suomalaiset naiset – jotka tekevät pitkää päivää työelämässä, rakentavat uraa tai huolehtivat omaisistaan – etsivät enkeleistä tukea omille monimutkaisille tunteilleen ja itsenäisille ratkaisuilleen modernin elämän pyörteissä. Sekä

evankelis-luterilainen kirkko että monet maalliset tahot ovat suhtautuneet naisten uuteen enkeliuskoon hyvin ristiriitaisesti.

LOPUKSI

Huolimatta sukupuolen kiistämättömästä merkityksestä uskonnossa myös uskontotieteellinen tutkimus oli pitkään sukupuolisokeaa ja keskittyi erityisesti miesten institutionalisoituun uskontoon. Naiset jäivät marginaaliin tai jopa näkymättömiin ennen naistutkimuksen ja feministisen tieteenkriitikin esiinmarssia. Varhainen tutkimus lähestyi naiseutta ennen muuta uskonnollisten symbolien tasolla tai keskittyi naisia alistaviin oppeihin. Myöhemmin alettiin kiinnostua naisten moninaisista uskonnollisista kokemuksista ja aktiivisesta toimijuudesta. Kuvailevasta ja empiirisestä naistutkimuksesta on uskontotieteessä, kuten monella muullakin tieteenalalla, vähitellen kuljettu kohti yhä pohdiskelevampaa ja teoreettisesti suuntautuneempaa sukupuolikriittistä tutkimusta, joka yhä enemmän huomioi myös sukupuolen moninaisuuden.

Tulevaisuuden uskontotieteessä tarkastelu kohdistuu entisestään uskontojen kasvavaan kirjoon, uskonnon ja maallisen kulttuurin rajapintoihin sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden eri muotoihin. Huomiota saavat erilaiset mediat, jotka muovaavat niin sukupuolta kuin uskontoja ja uskonnollisuutta, sekä globalisoituvan maailman poliittiset trendit ja hyvinvointiteollisuuden ja kaupallisuuden virtaukset, joihin myös uskonnot eri tavoin kytkeytyvät. Uskonnon nivoutuminen ihmisten monitasoiin ruumiillisiin, yksilöllisiin ja sosiaalisiin identiteetteihin kutsuu entistä sukupuolisensitiivisempää ja -kriittisempää uskontotieteellistä otetta. Kaiken tämän muassa myös uskonnon teorioita ja määritelmiä on arvioitava kriittisesti uudelleen.

POHDITTAVAA

- Mieti, millaista olisi uskonto ilman sukupuolieroja. Olisiko se mahdollista?
- Pohdi, mitkä uskontomuodot ovat erityisen paljon tai vähän sukupuolitettuja. Mieti, mihin kaikkeen se voisi liittyä.

- Pohdi syitä sille, miksi naiset ja alistetussa asemassa olevat ryhmät kannattavat uskontoja, jotka syrjivät heitä.
- Mieti, millaisia seksuaalikäsityksiä uskontojen piiristä löytyy. Millaiset seikat vaikuttavat niiden muutokseen?

4. Brereton & Bendroth 2001; Woodhead 2008.
5. Utriainen & Salmesvuori 2014.
6. Esim. Sakaranaho 1998; Mahmood 2005; Tiilikainen 2005.
7. Aune ym. 2008; Tzrebiatowska & Bruce 2012.
8. Aune 2011; Mahlamäki 2012.
9. Hintsala 2017.
10. Paul 1979; Gross 1993; hindulaisuudesta esim. Allen 1990.
11. Schüssler Fiorenza 1983; Christ & Plaskow 1979; ks. myös Utriainen 2015.
12. Esim. Gross 1993; Shaw 1994.
13. Vuola 2010.
14. Salmesvuori 2014.
15. Sered 1994, Gross & Falk 1980; Nenola 1999, 2002; Timonen 2004; Keinänen 2003; Utriainen 1999; Tiilikainen 2005; Kupari 2016. Ks. myös Kupari tässä teoksessa.
16. Tutkimusten painopisteiden muuttosta ei kuitenkaan tule ymmärtää niinkään suoraviivaisena kehityskertomuksena kuin feministiselle tutkimukselle ominaisena pyrkimyksenä itsereflektioon, sokeiden pisteiden tunnistamiseen ja tutkimusotteen korjausliikkeisiin.
17. Ahonen & Vuola 2015.
18. Esim. Kupari & Tuomaala 2015; Airaksinen, Sinkkonen & Valjakka 2016.
19. Mahmood 2001; 2005.
20. Hovi 2014.
21. Palmer 1994.
22. Merenlahti 2015.
23. Collins 2015; Ahonen & Vuola 2015; Vuola 2015.
24. Yip 2010; Nynäs & Yip 2012.
25. Yip 2005, 276.
26. Esim. Hunt 2012.
27. Yip 2005, 279–281.
28. Esim. Merenlahti 2015; Jenzen & Munt 2012.
29. Härkönen 2016.
30. Utriainen 2014; 2017.

SUKUPUOLI

1. Dubisch 2016.
2. Marler 2008.
3. Esim. King 2005.